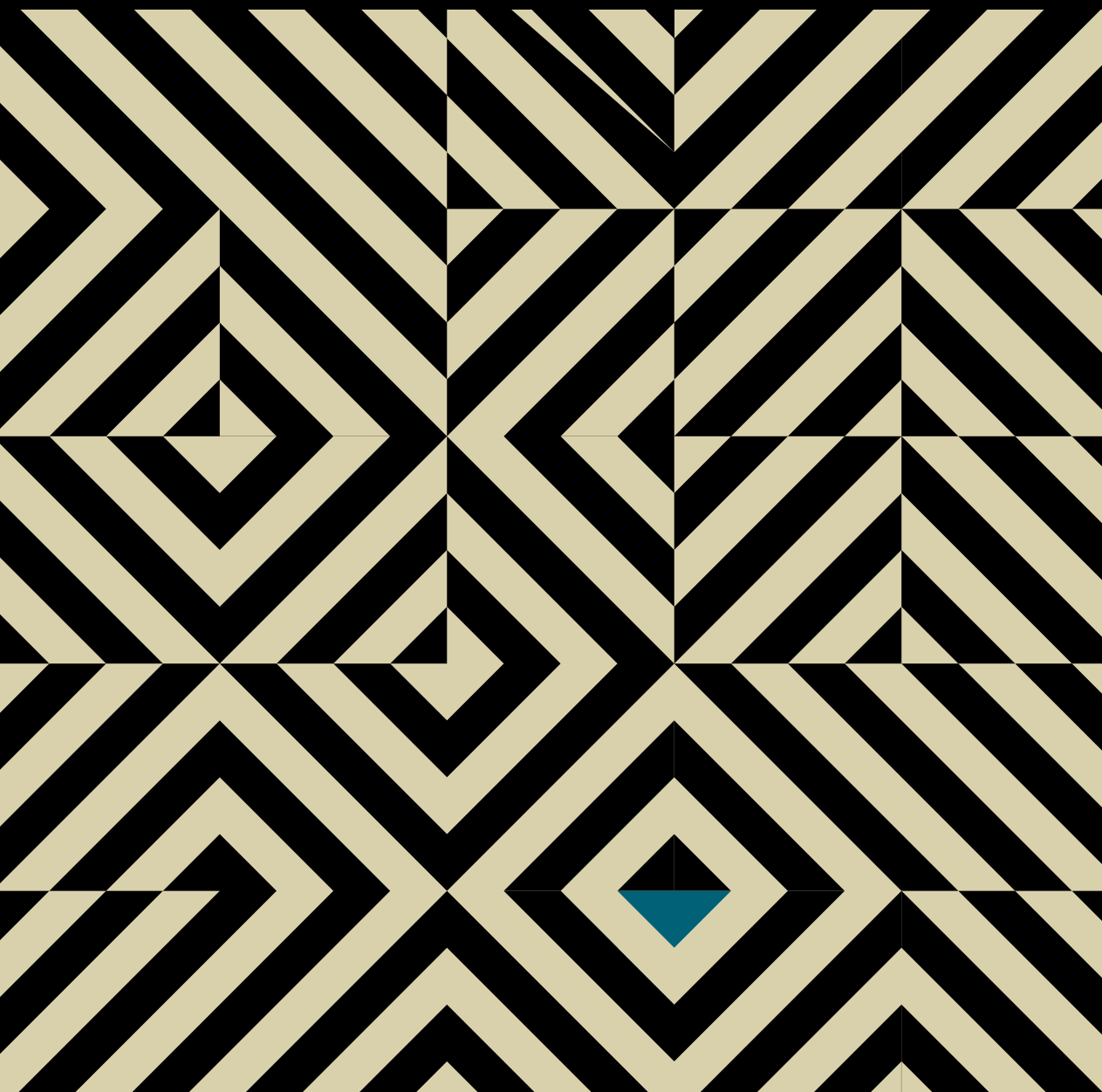

JAKUB CHAVALKA A KOL.

ČESKOSLOVENSKÁ FILOSOFIE INDIVIDUALISMU

KOMENTOVANÝ VÝBOR TEXTŮ
Z LET 1918–1948

KAROLINUM

Československá filosofie individualismu

Komentovaný výběr textů z let 1918–1948

Jakub Chavalka a kol.

Recenzovali:

prof. PhDr. Ivan Blecha, CSc.

doc. Erika Lalíková, Ph.D.

Tato publikace vznikla v rámci projektu GAČR 19-14180S
Individualismus v československé filosofii 1918–1948.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Redakce Kristýna Jelínková
Grafická úprava Jan Šerých
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2023

© FHS UK, 2023

© Filosofický ústav AV ČR, 2023

Editor © Jakub Chavalka

Autoři kapitol © Jakub Chavalka (FHS UK): 1–4, 6–8, 19;

Lenka Hanovská (FHS UK): 5, 10; Tatiana Chavalková Badurová (FHS UK): 9;

Milan Petkanič (FF TRUNI): 11; Richard Zíka (FHS UK): 12;

Jiří Růžička (FLÚ AV ČR): 13, 14; Ivan Landa (FLÚ AV ČR): 15;

Jakub Marek (FHS UK): 16, 17; Josef Matoušek (FHS UK): 18

ISBN 978-80-246-5705-9

ISBN 978-80-246-5777-6 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Namísto předmluvy	9
Jakub Chavalka: Krátké uvedení do problematiky meziválečného individualismu.....	13
Jakub Chavalka: Masarykova osobnost jako problém individualismu	27
Inocenc Arnošt Bláha: Krásný individualismus	
Edvard Beneš: Masarykův vliv na naši mladou generaci	
Miloslav Trapl: Je Masaryk individualistou?	
Jakub Chavalka: Idealismus života a věcnost realismu	43
František Mareš: Idealismus a realismus v přírodní vědě	
František Mareš: Život – tvůrčí síla	
František Mareš: Pravda v citu	
František Mareš: Národ – jedna mysl	
Jakub Chavalka: Intermezzo: Předběžné vymezení individuality ve vědě, filosofii a umění.....	69
Emanuel Chalupný: Boj za očistu české filosofie a vědy	
Emanuel Chalupný: Jednota filosofická a <i>Česká mysl</i>	
Emanuel Chalupný: Z české psychologie	
Emanuel Chalupný: Křížová výprava <i>Času</i> a její úplné fiasko	
Emanuel Chalupný: Rádlova <i>Hranice vědecké kritiky</i>	
Emanuel Chalupný: Všeobecný vědecký a filosofický význam sporu	
František Tučný: Přes realismus	
František Tučný: O moudrosti vzrůstu, ucelenosti a síly (Problém individualismu)	
Arhur Breisky: Kvintesence dandysmu	
Arhur Breisky: Harlekýn – kosmický klaun (Introdukce k životu básníků)	
Lenka Hanovská: Spory o povahu české filosofie na stránkách <i>Ruchu filosofického</i>	97
Ferdinand Pelikán: Vláda demokracie ve filosofii (K našemu programu)	
Karel Vorovka: Ruch filosofický	
Ladislav Janota: Filosofie a věda	
Alfred Fuchs: Duch filosofický	
Miloš Srb: Tvůrčí meditace hlubin	
Albína Dratvová: Ruch filosofický	
Jakub Chavalka: Parforsní hon profesora Rádla	123
Emanuel Rádl: O naší nynější filosofii	
Karel Vorovka: O novou českou filosofii	
Tomáš Trnka: Rádlova filosofická nepoctivost (Na okraj knihy <i>Náboženství a politika</i>)	
Vladimír Hoppe: Tužby a cíle české filosofie	

Živan Vodseďálek: Hlavní proudy v současné české filosofii

Ladislav Klíma: Vorovkův *Polemos*. Spory v české filosofii v letech 1919–1925

Jakub Chavalka: Demokratizační princip intuice a filosofie osobnosti	155
Ferdinand Pelikán: Fichte o problému svobody	
Ferdinand Pelikán: O intuici	
Ferdinand Pelikán: Fikcionalismus novověké filosofie zvláště u Humea a Kanta	
Jakub Chavalka: Autognóze a heterognóze: náběh na myšlení individuality prostřednictvím <i>druhého</i>	185
Karel Vorovka: Skepse a gnóze	
Karel Vorovka: Americká filosofie	
Tatiana Chavalková Badurová: Individuum ako transcendentálna bytosť	211
Vladimír Hoppe: Duchovní obrození jako základ obnovení světa	
Lenka Hanovská: Filosofie a výchova v životě osobním a národním	237
Tomáš Trnka: Diferenciální psychologie	
Tomáš Trnka: Filosofie kultury	
Tomáš Trnka: Idea světa	
Milan Petkanič: K otázce individualizmu na Slovensku (Svätopluk Štúr, Gejza Vámoš, Hugo Szántó)	263
Svätopluk Štúr: Nemecká vôľa k moci	
Gejza Vámoš: Princíp krutosti	
Gejza Vámoš: Argument skutočnosti	
Hugo Szántó: Metafysické úvahy o zákone entropie	
Richard Zika: Být svou vlastní aureolou; egodeista mezi lidmi	303
Ladislav Klíma: Aforismy a sentence	
Ladislav Klíma: Soucit se zvířaty	
Ladislav Klíma: Novost a originalita	
Jiří Růžička: Individuum literárního textu	329
Jan Mukařovský: Individuum a literární vývoj	
Jan Mukařovský: Individuum v umění	
Jan Mukařovský: Osobnost v umění	
Jiří Růžička: Individuum vstoupivší zadními vrátky do dějin	351
Jaroslav Kabeš: Filosofický charakter marxismu	
Jaroslav Kabeš: Marxovo řešení problému radikalismu	
Jaroslav Kabeš: Filosofický vývoj mladého Karla Marxe	

Ivan Landa: František Sedlák a hegelíánský individualismus	381
Francis Sedlák: Cesta předběžná a posvátná	
Jakub Marek: Možnosti praktického uplatňování ideálů individualismu v politickém prostoru	407
Edvard Beneš: Vznik a vývoj politického individualismu v dějinách moderní filosofie	
Edvard Beneš: Mravní krize poválečného světa	
Edvard Beneš: Politika vědou a uměním	
Jakub Marek: Československé meziválečné myšlení jako projekt masarykovského humanismu	421
Jan Patočka: Masaryk a naše dnešní otázky	
Jan Patočka: Česká filosofie v meziválečném údobí	
Josef Matoušek: Československá recepce existencialismu jako kulisa debaty o úloze individualismu ve filosofii	445
Robert Konečný: Filosofie nicoty a úzkosti	
Ladislav Rieger: O významu filosofie existenciální	
Vlasta Tatjana Miškovská: Kolem existencialismu	
Václav Černý: Na okraj doby. Zasvěcení do existencialismu?	
Jakub Chavalka: Shrnutí: individualismus mezi světovými válkami	469
O autorech komentářů	477
Summary	480
Bibliografie	486
Jmenný rejstřík	504

Namísto předmluvy

Ještě před tím, než začneme před čtenářem rozvíjet tajuplné a polozapomenuté dimenze individualismu v československé meziválečné filosofii, rádi bychom jej zasvětili do struktury knihy, kterou právě drží v ruce.

Jde o komentovaný výbor textů, které nejsou vždy snadno dostupné. Jednotlivé kapitoly se (až na pár výjimek) profilují kolem jednoho vybraného autora a úvodní komentář je vždy stručným uvedením do jeho díla a způsobu myšlení. Po komentáři následuje reprezentativní výběr textů daného filosofa soustředěný na téma individualismu. Komentáře nemají jednotný charakter, naším záměrem bylo vystihnout specifickou, svéráznou a současně „individualitu“ pojednávaného myslitele; vybrané texty by naopak měly hrát syntetickou roli, neboť uvádějí čtenáře do duchovní a kulturní dobové atmosféry.

Z obecné struktury většiny kapitol se vymykají úvodní a závěrečná, jež mají souhrnný charakter a stojí vůči celku samostatně. Obě nicméně vznikly teprve po vypracování ostatních částí. Jsou jimi tedy podmíněny a pojednávají problém individualismu kontextuálně. Nečiní si nárok systematického vypracování, mají čtenáři spíše sloužit k širšímu uvedení do tématu.

Formát odlišný od většiny ostatních má i druhá kapitola pojednávající o T. G. Masarykovi. Komentářová část je v ní zachována, avšak vybrané texty

nepocházejí z Masarykova pera. Jde o uvedení do komentářů k Masarykovým reflexím individualismu. Nezvyklý formát jsme zvolili jednak proto, že k Masarykovu dílu mají čtenáři poměrně snadný přístup, jednak z toho důvodu, že kromě notoricky známých *Ideálů humanitních* nepojednává nikde Masaryk o individualismu souvisle. Některá z jeho nejpřesvědčivějších vyjádření k tématu může ale čtenář nalézt v již zmíněných kontextových kapitolách.

Třetí kapitola o Františku Marešovi má již typickou výstavbu. Po komentáři následuje průřez Marešovými knihami. Ladění kapitoly vyznívá konfrontačně; Mareš je vykreslen jako zdatný oponent masarykovského realismu, jenž své pojetí vědeckého postoje založil na kvalitní znalosti Kanta a na obeznamenosti s nejaktuálnějším děním v duchovní a intelektuální oblasti. František Mareš nám platí za prvního z řady neprávem zapomenutých myslitelů.

Následující tři kapitoly postihují osobité dobové aspekty, v nichž byl individualismus reflektován. Nejprve jde o nástin perspektiv, v nichž se výslovně upřednostňuje individuum: Chalupného boj o očistu vědy a filosofie, Tučného inspirace ve Stirnerovi a Nietzsche i Breiského dandysmus a klaunství vyznačuje zaujetí postoje, který lze charakterizovat jako kritiku obecně přijímaného. Ačkoliv jsou texty uvedených myslitelů odlišné, cosi společného v nich přece jen zůstává – a to důraz na autonomii jednotlivce a snaha vyvodit z ní adekvátní konsekvence.

Pátá kapitola zachycuje jedinečnou událost, jež na dlouhou dobu ovlivnila směřování v knize probíraných filosofů – vznik nového časopisu *Ruch filosofický*. Komentář se zaměřuje na obsahovou analýzu konkrétních ročníků časopisu i na vystoupení „mladší filosofické generace“. Texty byly vybírány s ohledem na programové směřování časopisu.

Následuje kapitola ukazující konkrétní dopad, jež s sebou vznik nového časopisu přinesl. Jde o Rádlovu kritiku mladších filosofů a polemiku, která kolem této kritiky vypukla. Ilustrační texty dobře ukazují překrývající se mnohovrstevnatost sporu i tápání při hledání definice výlučně české filosofie.

Další čtyři kapitoly spojuje forma i téma. Postupně se věnují hlavním postavám *Ruchu filosofického*: Ferdinandu Pelikánovi, Karlu Vorovkovi, Tomáši Trnkovi a Vladimíru Hoppemu. Zároveň se odkrývá rozmanitost idejí a koncepcí, jimiž se pokoušeli reflektovat svou současnost. Komentáře postihují jejich vztah k individualismu a točí se kolem pojmů osobnosti, charakteru či intuice. Texty zrcadlí bádání, která většinou sahala nad rámec činnosti v *Ruchu filosofickém*.

Jedenáctou kapitolou splácíme dluh slovenské filosofii. Na třech výrazných osobnostech slovenského myšlení se vyjevuje meziválečné rozložení sil. Zatímco Svätopluk Štúr se k individualismu stavěl prizmatem masarykovské kritiky a jisté jeho metafysické nemožnosti, dva méně známí filosofové – Gejza Vámoš a Hugo Szántó – pro něj hledali místo v rámci užší oblasti. Vámoš jej promýšlel v souvislostech mikrobiologie, Szántó v relativistické fyzice.

V mnoha ohledech nejosobitějšímu individualistovi, Ladislavu Klímovi, jsme vyhradili dvanáctou kapitolu. Silně konstituovaná pozice individua v Klímově egodeismu může dobře posloužit jako podklad pro následující kapitoly, ve kterých se individualismus tematizuje v poněkud neobvyklých a snad i nečekaných prostředích.

Ve třinácté kapitole je tímto prostředím strukturalismus Jana Mukařovského a jeho statě o úloze individua v literárním textu a umění vůbec. Ukazuje se, že vykladači opomíjeli tento aspekt Mukařovského analýz, a přehlíželi tudíž důležitý rozměr jeho pojetí struktury.

Rovněž v marxismu bychom obzvláštní důraz na individuum nečekali. Podivuhodná postava Jaroslava Kabeše nabízí ve čtrnácté kapitole jisté poopravení této představy. Dokázal v sobě skloubit erudovanou interpretaci Marxe s otevřeností vůči natolik od dialektiky vzdálenému mysliteli, jakým byl Ladislav Klíma. Komentář i texty se záměrně dotýkají především první roviny Kabešovy osobnosti.

Patnáctá kapitola předvádí na postavě jednoho z mála našich hegelianů, Francisi Sedlákov, nečekanou syntézu (nejen) *Fenomenologie ducha* s anarchismem. Sedlák žil na svůj vrub v tolstojovské vesničce a odsud koncipoval systém universálně kosmické nápravy veškerého lidství. Pokud bývá za „enfant terrible“ české filosofie považován Ladislav Klíma, Sedlák mu přinejmenším radikalitou postoje zdatně sekunduje.

Naopak šestnáctá kapitola obrací pozornost na figuru více než zavedenou – druhého „filosofa na trůně“, Edvarda Beneše. Na tomto místě upozorňujeme především na dosud nepublikovaný text jeho „české“ disertace o vzniku a vývoji politického individualismu.

Bez Jana Patočky by každá kniha o české filosofii zůstala neúplná. V sedmácté kapitole plníme povinnost. Komentář i texty se soustředí kolem Patočkových reflexí české filosofie.

Patočka věcně náleží i do kapitoly devatenácté. Záměrem ovšem bylo ukázat další myslitele, kteří se těsně po druhé světové válce obraceli k existencialismu jako možné variantě, pomocí níž by se mohli vyrovnat se světovou katastrofou. Jen málokdo přitom v té době tušil, jakou pohromu dějiny připravily nejen filosofii, nýbrž i samotnému pojmu individua.

Na závěr stručného představení publikace, kterou překládáme čtenáři s nadějí, že mu zpřístupní poněkud přehlíženou dimenzi naší filosofické tradice, pouze přikládám důležité vysvětlení. Kniha je jedním z výstupů projektu GAČR *Individualismus v československé filosofii 1918–1948*. Představuje rozšířené kompendium pro dvousvazkovou monografii, v níž bude filosofie individualismu uchopena na širší a souvisleji provázané bázi.

Krátké uvedení do problematiky meziválečného individualismu

Jakub Chavalka

Na první pohled nemusí být zcela zřejmé, proč by uvažování o filosofii individualismu mělo začít u T. G. Masaryka. Byl to však právě Masaryk, kdo ve vši naléhavosti nahlédl přechodný charakter soudobého člověka a s bystrou pregnantností vyjádřil napětí pólů, mezi nimiž se v jisté zoufalosti potácí, když prohlásil: „jest jednou z palčivých otázek naší doby, uvědomit si rozpor mezi individualismem a kolektivismem, ať již je tento formulován národnostně, církevnicky, socialisticky a tak dále.“¹ Již z této formulace lze usuzovat, že přes svůj odpor ke krajnímu individualismu, jenž považoval za neudržitelný, choval celkově k východisku v individuu větší náklonnost než k „socialistickému“ kolektivismu, který se mu jevil mnohem přepjatější, neboť se uchýloval k mase a dle Engelsova výroku mu individuum bylo méně než nic.

Ovšem i Masaryk se musel ke svému „střídmému“ individualismu propracovat. V textech psaných pro *Naši dobu* a později shrnutých do souboru *Moderní člověk a náboženství* ještě s převážně souhlasným tónem hovoří o „fanatickém individualismu naší doby“;² míněn je ale pouze individualismus hospodářský,

1 Tomáš Garrigue Masaryk: *Ideály humanitní*, 4. vyd., Praha: Domov 1919, s. 12.

2 Tomáš Garrigue Masaryk: *Moderní člověk a náboženství*, 1. (kniž.) vyd., Praha: Jan Laichter 1934, s. 181.

jenž v osobním prospěchu a úspěchu nalézá důkaz vyvolenosti milostí boží. Určitý obrat směrem k ocenění individualismu silné osobnosti prodělal Masaryk na konci devadesátých let, když se s poctivostí a odvahou sobě vlastní pustil do problému, který se právě v dřívějších studiích vyjevil jako nejnaléhavější – do Marxova pojetí sociálního vědomí třídy. V *Otázce sociální*, jež z četby Marxe a Engelse vzešla, se mnohokrát opakuje souhlas s nutností vy-
pořádávat se s bídou, který s sebou nese rodící se masová společnost, avšak mnohem naléhavěji z tohoto souhlasu zaznívá varování před vymazáním osobního sebevědomí, jež jediné může individuu zaručit integritu svědomí, a tudíž i mravní hodnotu. Masaryk opakovaně zdůrazňuje: „Nechci říci, že by mezi individualismem a kolektivismem byl rozpor nepřeklenutelný; ale říci musím, že marxismus musí problém vztahu masy k individuu řešit přesněji než dosud. Právě pro socialismus vědecký je toho naléhavě potřebí.“³ Dalo by se říci, že Masarykův střídmy příklon k individualismu pramenil z jeho stále hlubšího přesvědčení, že socialismus nedokáže z vlastních zdrojů překonat svůj hlavní rozpor, tedy otázku, nakolik je přípustné, aby masa pohltila jednotlivce a učinila jej svým prostředkem a nástrojem.

Vůbec se zdá, že na přelomu století byli mnozí jaksi zaskočení vzestupem nové figury, která svůj původ nachází v umenšování přemrštěnosti subjektivity individua. Byla to nepochybně reakce na patologii sebou samým se zabývajícího jedince, aniž by se ponejprv zpozorovalo, že příkrým odsouzením egoismu se uvolňuje energie protichůdnému nebezpečí. Když poté davové jevy nebylo možno přehlížet, strhly na sebe naopak tolik pozornosti, že se v nich mnozí domnívali nahlížet samu fatalitu moderního člověka: „Nejcharakterističtějším zjevem doby, v níž žijeme, jest rostoucí význam kolektivity oproti jedinci. Staré víry se viklají neb řítí, staré sloupy společnosti se jeden po druhém drolí, pouze moc davů nic neohrožuje, prestiž její roste co den. I ve vědě individualismus, který dříve ovládal ekonomii, morálku i právo, musil ustoupiti novým názorům, dnes na každý čin lidský hledíme jako na produkt spíše kolektivity než osoby, a tak individuum všude, jak ve vědě, tak v politice, jest na ústupu, zde před kolektivní bytostí, jíž jest strana neb národ, tam před kolektivní bytostí, jíž jest druh. Budoucí osud světa má dav ve svých nevědomých rukou.“⁴

S davem, sektářstvím a jeho vytěšňováním individua vystoupila před člověka nová otázka: nakolik se od této zjevně znevolňující, avšak přesto svými vnitřními mechanismy mocně působící organizace liší od politické strany, ba dokonce od národa. Před myšlením tedy stál úkol vyrovnat se s psychózou, která dav udržuje pohromadě, natolik rozumným způsobem, aby neutrpěly újmu jiné formy společenství, jež přitom ale vždy stojí na hranici davovosti a masovosti. Proto lze říci, že se jednalo o renovaci legitimní podoby intersubjektivity,

3 Tomáš Garrigue Masaryk: *Otázka sociální* I, 3. (2. čes.) vyd., Praha: Čin 1936, s. 255.

4 Jaroslav Egon Salaba: *Sighelova psychologie sekt*, *Rozhledy* 7 (1898), s. 638.

jež by se dokázala pokud možno nastálo vyvarovat nebezpečí kolektivního propadnutí nezřízenému nadšení. Kolektivismus, často synonymní se socialismem, se postupně přestal chápat protikladně vůči individualismu a stále více se zdůrazňovalo, že na jedné straně individualitu potlačuje a v tomtéž pohybu na straně druhé generuje individualitu *par excellence* – svého vůdce.⁵

S určitým zděšením se tak dochází ke zjištění, že nepřijatelný liberální individualismus ignorující druhého a vedoucí do společenského atomismu nelze překonat libovolnou formou kolektivismu, jelikož se tím nezabráňuje rozdrolení intersubjektivní vazby a proti všemu předpokladu dochází k produkci individuí, která mají mnohem větší moc, neboť stojí v čele davu a reprezentují ho. Takové kolektivní individuum nelze nařknout z egoismu, avšak zcela jistě na něm nelze nárokovat jinou mravnost než tu, za níž se ustavilo. Kolektivismus bude tudíž vždy ve své jednostrannosti prosazovat tu či onu verzi revoluce. A tato revoluce bude o to nebezpečnější, že za sebou má upřímné přesvědčení mnohých, ve jménu základní ideje umenšených individuí. Ze socialistické revoluce hrozí vzejít panství takto umenšených a otrěs moderního sebevědomí pochází z jistoty, že si po vítězství revoluce tyto umenšení svou porobu mnohonásobně vynahradí.

Obnova zájmu o ustavení individua, jež by neopovrhovalo druhými, ale zároveň mělo dostatek „síly“, aby neupadalo do kolektivistického fanatismu revolučního nadšení, na sebe bralo rozličné podoby. V našem kontextu byla navíc situace umocněna dvojznačností politického určení: jednak zde působila silná tendence k emancipaci, jež volala po jednotě a nedělitelnosti Čechů a Slováků. V tomto smyslu se nutně přemýšlelo o individualitě národa. Jednak ale národní individualitě do jisté míry odporoval kolektivní ráz národa jako takového. Najít cestu z tohoto rozporu nebylo snadné a nutně se na ní objevily nejrůznější okliky.

Jednou z nich byla například dekadentní snaha vytvořit uměleckou tvorbou půdu „svrchovaného individualismu“. Do značné míry se jedná o regresivní pohyb, třebaže fundovaný vizemi nové společnosti. Je nanejvýš zajímavé, že dekadence na hospodářské rovině v zásadě souhlasí se socialismem: „nynější evoluce společenská vede ke *kolektivismu*. Aby ten byl co nejdříve přiveděn, má býti dosavadní zřízení společenské pokud možno nejvíce rozrušeno, aby se vbrzku došlo nového, lepšího. Potud jsem s ním zajedno, až potud mohla by i *dekadence* o stejném cíli pracovati.“⁶ Neshody se začínou vyjevovat v *teleolo-*

5 „Jest to dále přírodní zákon, že *shromáždí-li se skupina lidí, podrobují se tito lidé instinktivně autoritě jednoho ze svého středu*. Jest to zákon více než lidský, lze říci vůbec živočišný. [...] Tak má každý salón svého koryfeje, vedoucího konversaci, každá strana politická svého lídra, každá škola vědecká neb umělecká svého mistra, každá sekta svou hlavu, již sektáři jsou poslušni, jako učedníci poslouchali Ježíše. [...] I setkáváme se tu dále se zvláštním zjevem: *prestíž tohoto vůdce jest vůbec v opačném poměru k legitimitě a uvědomělosti jeho volby*. [...] *Síla jeho tudíž spočívá na slabosti vůle oněch, kteří skládají jeho prostředí*.“ Jaroslav Egon Salaba: *Sighelova psychologie sekt, Rozhledy* 7 (1898), s. 691–692.

6 Neznámý: *Moderní revue* 1, č. 1, s. 70.